

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Шамшоди Ҷамшед дар мавзӯи «Аз таърихи эҷоди «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айнӣ (дар асоси матнҳои чопии асар)» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D020500 – Филология

Аз пешрафти адабиётшиносии тоҷик аст, ки солҳои охир муҳаққиқон ба масъалаи матншиносӣ аҳамияти ҳар чи бештаре дода, дар ин самт тадқиқоти зиёдеро ба анҷом расонидаанд. Дар ин миён тадқиқоти ба адабиёти давраи нав бахшида бештар осори С. Айниро фаро гирифта, матни илмии бисёр асарҳои ӯ пешкаши хонандагон гардидааст.

Воқеан, устод Садриддин Айнӣ дар таърихи адабиёти давраи нави тоҷик бо офаридани асарҳои гаронарзиши худ мақоми басо арзишманд ва ифтихориро ишғол кардааст. Аз ин хотир, омӯзиш ва баррасии осори ин адиб, аз ҷумла «Ёддоштҳо», аз лиҳози матншиносӣ имкон медиҳад, ки муҳаққиқон ба коргоҳи эҷодии устод бештар шинос шуда, ба таърихи пайдоиш ва таҳаввули матнҳои осори нависанда тавачҷуҳи бештаре дошта бошанд.

Дар ин росто матншинос Абдуманнони Насриддин қайд кардааст, ки «Матншиносӣ рисолати боифтихори посдорони мерос ва ҳифзи амонати илмиро дар ихтиёр дорад. Соҳибони ин фан дар назди таърих масъул ва дар назди муаллифони осори хаттӣ мадюн ҳастанд, ки покизақору дақиқназар ва соибу амин бошанд».

Дар ҳамин замина, пажӯҳиши матншиносии «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айнӣ аз ҷониби диссертант Шамшоди Ҷамшед масъалаи муҳимми адабиётшиносии тоҷик маҳсуб ёфта, аҳамияти илмӣ ва амалии назаррас дорад.

Диссертатсия дар асоси матнҳои чопии «Ёддоштҳо», ки дар давраи ҳаёт будани устод С. Айнӣ ба нашр расидаанд, матни куллии асар (Куллийет, ҷилдҳои 6-7), мукотиботи устод Айнӣ ба нависандагони тоҷик оид ба наشري «Ёддоштҳо», осори илмии шарқшиносону адабиётшиносони ватанию хориҷӣ, китобҳои таълифшуда доир ба илми матншиносӣ аз олимони рус ва тоҷик навишта шудааст.

Навгонии таҳқиқ дар он зоҳир мегардад, ки диссертатсия нахустин таҳқиқоти матншиносии «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айнӣ дар адабиётшиносии тоҷик мебошад. Дар он бори аввал ҳамаи матнҳои

чопии дар давраи ҳаёти муаллиф ба таъб расидаи «Ёддоштҳо» мавриди таҳлили муқоисавӣ қарор дода шудаанд. Масъалаҳои алоқаманд ба ин мавзӯ: вазъи нақди матн дар адабиёти муосир, ҳунари муҳарририи устод Айнӣ, ташаккул ва тақомули матни асар аз ҷиҳати шакл ва мазмун мебошад. Аз тарафи муҳаққиқ инчунин нашри куллии «Ёддоштҳо» (ҷилдҳои 6-7 Куллии 15-ҷилда) мавриди таҳлилу таҳқиқи адабиётшиносӣ қарор гирифта, зарурати нашри илмӣ он пешниҳод гардидааст.

Аҳаммияти назарии таҳқиқ дар он зоҳир мегардад, ки зимни муқоисаи матнҳои чопии «Ёддоштҳо» ҳунари нигорандагӣ ва масъулияти эҷодии нависанда дар овони камолоти умр ва донишу таҷрибаи ӯ ошкор гардида, барои ба вуҷуд овардани матни илмӣ «Ёддоштҳо», ин асари ҳаҷман бузурги адиб, як андоза имкон фароҳам оварда мешавад. Инчунин, дастовардҳои илмӣ ин диссертатсияро метавон ҳангоми навиштани мақола ва рисолаҳои илмӣ дар мавриди баррасии нақди матни осори Садриддин Айнӣ истифода бурд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқ аз он бармеояд, ки натиҷаҳои таҳқиқот дар амал барои таълими фанни «Матншиносӣ» дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ метавонанд мавриди истифода қарор дода шаванд. Масъалаҳои, ки ҳангоми таҳқиқи матнҳои чопии «Ёддоштҳо» баррасӣ гардидаанд, метавонанд дар нашри илмӣ асарҳои дигар адибони муосири тоҷик низ ба назар гирифта шаванд.

Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, хулоса ва китобнома иборат аст. Дар муқаддима аҳаммияти мавзӯи таҳқиқ, дараҷаи омӯзиш, мақсаду вазифаҳои таҳқиқ, сарчашмаҳои таҳқиқ, объекти таҳқиқ, мавзӯи таҳқиқ, наwgонӣ, арзиши назарӣ ва амалӣ, асосҳои назарӣ ва методологии таҳқиқ нуктаҳои асосие, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, сатҳи шахсии муаллиф, коркард ва татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот ба таври мукамал баён карда шудааст.

Мақсад ва вазифаи таҳқиқоти диссертатсия омӯзиш ва равшан намудани таърихи эҷоди «Ёддоштҳо» буда, зарурати нашри илмӣ асар масъалагузорӣ шудааст.

Боби якуми диссертатсия «Тағйиру таҳрири сохторӣ ва мундариҷавии «Ёддоштҳо» унвон дошта, он аз чор фасл ва ду зерфасл – «Таърихи нақди матни осори С. Айнӣ», «Такмили сохторӣ ва бандубасти «Ёддоштҳо», «Таҳриру такмили мундариҷаи асар» (зерфаслҳои «Илова

дар матнҳои китобӣ”, ”Ихтисорот дар матнҳои китобӣ”), “Тағйироти порчаҳои шеърӣ” фароҳам омадааст .

Дар ин қисмати рисола, нахуст оид ба дараҷаи омӯхта шудани нақди матни осори Садриддин Айни сухан рафта, саҳми муҳаққиқон, аз қабилӣ А., Маниёзов, Раҳим Ҳошим, С. Табаров, Х. Отахонова, С. Салоҳ, Камол Айни, М. Шукуров, Атахон Сайфуллоев А. Маҳмадаминов, Аламхон Кӯчаров, Азиз Ҷунонов ба риштаи таҳлилу тадқиқ қашида шудаанд. Диссертант зарурати пажӯҳиши матншиносии асарҳои устод С. Айниро бамаврид бо андешаи Раҳим Ҳошим асоснок кардааст: «Аз ин ҷиҳат (ба таври муқоиса – Ш.Ҷ.) омӯхтани асарҳои дигари Айни низ аҳаммияти махсусе пайдо мекунад ва барои адабиётшиносии мо, барои пурра ва ҳамаҷаҳафа омӯхтани коргоҳи эҷодии Айни маълумоти пурбаҳое дода метавонад» (дисс., с.16-17).

Инчунин муаллиф доир ба тақмили сохторӣ ва бандубасти «Ёддоштҳо» муҳокима ронда, нақшаи таълиф ва тақмили минбаъдаи асар ба таври муқаммал ва саҳеҳ таҳлилу баррасӣ менамояд ва аз муқотиботи С. Айни ба нависандагони тоҷик низ бамаврид истифода бурдааст. Тағйироти пурраи сохтори «Ёддоштҳо» дар чор ҷадвали муқоисавӣ ба тартиби муайян нишон дода шудааст.

Тағйир ёфтани «Ёддоштҳо» аз лиҳози мундариҷа масъалаи дигари боби аввал буда, муаллифи диссертатсия бо мисолҳои ҷолиб раванди таҳриру тақмили онро, ки ба мундариҷаи асар таъсири мусбат расонидааст, нишон додааст. Аз баррасии ин фасл маълум мегардад, ки дар нашрҳои китобии «Ёддоштҳо» воқеаҳо боз ҳам тафсил ёфта, боиси амиқрафти мундариҷаи асар мегардад. Таҳрири минбаъда, аз як тараф, ба мазмуни матн таъсир расонад, аз тарафи дигар, диди амиқи нависандаро ба воқеаҳо нишон медиҳад. Дар ҳақиқат таҳриротӣ пайдарпайи матнҳо аз масъулияти нависанда дар мустанамадани пойдевори асосии насри бадеии тоҷикдарак медиҳад.

Ҳамчунин, дар ин қисмати кор порчаҳои шеърӣ «Ёддоштҳо» мавриди баррасӣ қарор гирифта, маълум карда шудааст, ки истифодаи сухани вазну қофиянок дар осори насрӣ аз вижагиҳои услуби фардии нависанда ба шумор меравад. Таҳрирҳои минбаъдаи порчаҳои шеърӣ аз масъулияти нигорандагии адиб дарак дода, дар айни ҳол мавқеи каломии манзумро дар ҳаёти фарҳангии мардуми Бухорои асри XIX ва ибтидои асри XX бозгӯ мекунад.

Аз баррасии боби нахуст муҳаққиқ ба ин натиҷа расидааст, ки тағйирот ва иловаҳои минбаъдаи нависанда ба такмили сохтори «Ёддоштҳо» таъсири мусбат расонида, боиси боз ҳам такмил ёфтани мундариҷаи асар гардидаанд.

Боби дуюми рисола “Тағйироти шаклии матн ва масъалаҳои ҷопии илмӣ «Ёддоштҳо»” ном дошта, аз чор фасл иборат аст. Дар фаслҳои ҷудогонаи ин боб тавассути тағйироти минбаъда ва масъалаҳои такмили забони асар таъкид гардида, зарурати зарурати ба вучуд овардани матни илмӣ асар ба миён гузошта шудааст.

Дар қисмати такмили забони асар диссертант илова ва ихтисороти забонии асарро, ки ҳангоми таҳрир ба вучуд омадаанд, таҳлил намудааст. Аз ин қисмати қор, ки дар асоси муқоисаи матнҳои ҷопии маҷаллаҳои ва китобии «Ёддоштҳо» фароҳам омадааст, бармеояд, ки тағйирот дар забони асар бештар хусусияти лексикӣ дорад. Муҳокимаронии муҳаққиқ дар хусуси нобарҷо истифода шудани префикси “на” таваҷҷуҳи моро бештар ҷалб кард. Чунонки қайд шудааст: “Ҳарчанд ки олимону муҳаққиқон ин масъаларо қайҳо боз пайгирӣ кардаанд, имрӯз низ чи дар осори бадеӣ ва чи дар матбуот ин гуна иштибоҳ зиёд ба ҷашм мерасад. Академик Муҳаммадҷон Шуқуров дар китоби «Ҳар суҳан ҷоеву ҳар нуқта мақоме дорад» (1985) чунин қайд кардааст: «Яке аз ғалатҳои, ки дар вақтҳои охир бисёр паҳн шуда истодааст ва мантиқи суҳанро барбод медиҳад, сохтани ҷумлаи тасдиқ бо префикси «на» мебошад» (дисс. с.109).

Умуман, ивазшавии каллимаву ибораҳои, ки ба мазмун ва услуби нигориши матн ҳалал расонидаанд, ба муродифҳои оммафаҳму мувофиқ, ва табдили як қатор калимаю ибора, ҳатто ҷумлаҳои, ки боиси такрори фикр шудаанд, ба як равиши муайян таҳлил гардидаанд. Ҳамчунин, тағйироти имлоии асарро ба се гурӯҳ ҷудо карда, дар ғалат нашр гардидани қисмати зиёди онҳо шахсони мутасаддиёни ҷоп даст доштанро бо андешаҳои худ устод Айнӣ, ки ба Ҷ. Иқромӣ, аз 3 октябри соли 1948 навишта буд, асоснок кардааст (дисс. с. 124).

Диссертант дар ин боби рисола услуби нигориши асарро низ баррасӣ карда, истифодаи се тарзи тасвири услубро (илмӣ – публицистӣ, эпикӣ ва лирикӣ), ки бо як маҳорати хос ба жанри ёддошт мувофиқ гардонидани шудааст, баррасӣ намудааст.

Таҳлили матни куллиёти “Ёддоштҳо” (Куллиёти 15-ҷилда, ҷ. 6 ва 7) қисмати дигари боби дуюм аст, ки унвонҷӯ ба таври ҷиддӣ онро бо

нашрҳои қаблӣ муқоиса карда, тағйироти сарзадари бо мисолҳо возеҳу равшан нишон додааст. Хизмати мурағатбони ҷопи қуллӣетии «Ёддоштҳо», пеш аз ҳама, дар фароҳам овардани дастгоҳи илмӣ-маълумотдиҳии матн аст, зеро он тақозо мекунад, ки ҳонандаи мутаҳассис оид ба матни асар ва муҳтавои он маълумоти ҳар чӣ бештар дошта бошад. Дар баробари бартарии матни қуллӣетии асар қамбудиҳои он нишон дода шуда, дар фасли охири боби мазкур – дар фасли “Зарурати нашри илмии асар” натиҷагирӣ шудааст.

Дар қисмати ҳулоса ба таври муқаммалу муфассал натиҷаҳои таҳқиқ баён гардида, оид ба натиҷаҳои амалии таҳқиқ тавсияҳо пешниҳод гардидааст. Феҳристи адабиёт бар асоси меёр ва талаботи ҷорӣ мурағатба гардидааст.

Ҳамин тариқ, муҳаққиқ дар ҷараёни пажӯҳиш маводи зиёд гирд овардааст ва бо тақя ба асарҳои тадқиқотии адабиётшиносии муҳаққиқони ватаниву хориҷӣ андешаҳои хешро низ доир ба нуқтаҳои баҳсталаби мавзӯи мавриди назар баён кардааст. Рисола бо забони ҳуби илмӣ навишта шуда, қамбасту ҳулосаҳо эътимодбахш мебошанд.

Дар баробари дастовардҳо дар рисола қанд норасоҳои ҷузъии ислоҳталаб ба мушоҳида мерасанд, ки ислоҳи онҳо сифати қори илмиро меафзояд:

1. Қарқанд ки рисола услуби ҳуби илмӣ дошта бошад ҳам, баъзан муаллиф аз масъалаи асосӣ дур рафта, ба таҳлили мазмуну муҳтавои матн саъй намудааст (саҳ. 58, 59, 62);

2. Хуб мешуд, ки муаллиф ҳангоми таҳқиқ матнҳои дар маҷаллаи “Шарқи сурх” нашргардидаи “Ёддоштҳо”-ро бо матни қитобӣ муқоисаи васеътар менамуд;

3. Маълум аст, ки илм амиқиятро меҳаҳад ва дар саҳифаи 28-уми рисола унвонҷӯй дар мавриди муттасаддиёни ҷопи “Ёддоштҳо” суҳан намуда, онҳоро номбар намекунад ва фақат ишораи “баъзеҳо” намудааст;

4. Дар саҳифаи 41-уми рисола иқтибоси Б.В. Тимошевский бо забони асл оварда шуда, тарқима нагардидааст;

5. Дар матни тоҷикӣ (саҳ. 15) ва русии (саҳ. 16) автореферат сарқашмаи истифодаи иқтибос нишон дода нашудааст.

6. Дар рисола қалатҳои имлоӣ ба қашм мерасанд, ки ислоҳи он ба манфиати қор аст (саҳ. 7, 15, 16, 17, 22, 28);

Дар маҷмӯъ ин нукот арзиши диссертатсияро кам накарда, ислохшавандаанд ва он пажӯҳиши арзишманде дар нақди матни адабиёти муосири тоҷик маҳсуб меёбад.

Диссертатсияи Шамшоди Ҷамшед дар мавзӯи «Аз таърихи эҷоди «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айни (дар асоси матнҳои ҷопии асар)» тадқиқоти анҷомёфтаи илмӣ ба ҳисоб меравад.

Мазмун ва муҳтавои диссертатсия бо фишурдаи он мувофиқати комил дошта, мундариҷаи корро яққоя бо мақолаҳои таълифнамудаи муаллиф, ки 13 номгӯро ташкил медиҳанд, пурра инъикос мекунанд.

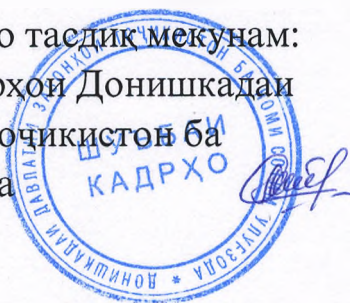
Рисолаи илмии Шамшоди Ҷамшед дар мавзӯи «Аз таърихи эҷоди «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айни (дар асоси матнҳои ҷопии асар)» ба талаботи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D020500 – Филология мебошад.

Номзади илмҳои филологӣ, дотсенти
кафедраи назария ва таърихи адабиёти
Донишкадаи давлатии забонҳои
Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода

Олимӣ Хосият Ҳоким

Имзои Олимӣ Х.Х.-ро тасдиқ мекунам:
Мудири шӯъбаи кадрҳои Донишкадаи
давлатии забонҳои Тоҷикистон ба
номи Сотим Улуғзода

Начмуддинов Ш.

Суроға: 734019, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, хиёбони Ф. Муҳаммадиев 17/6
Тел: (+992 37) 232-50-00; (+992) 917-16-07-91.
E-mail: hosiyat.olimova@mail.ru
“05” марти соли 2021